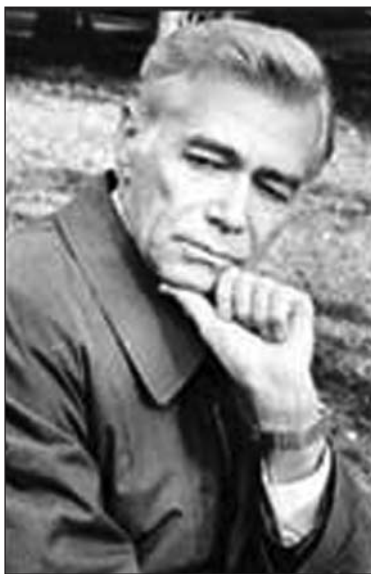

Українська наука у дзеркалі філателії Українці в науці та освіті XIX сторіччя

Любомир Пиріг
доктор мед. наук,
академік АМН України,
член-кореспондент НАН
України,
зав. кафедрою нефрології
Національної медичної
академії післядипломної освіти
ім. П.Л. Шупіка, м. Київ

У 18 ст. науковим та духовним центром України була Києво-Могилянська академія, яка вивчила і виховала численних діячів науки і культури України, що відіграли велику роль у розвитку науки й освіти. У другій половині 18 ст. спроби надати Академії статусу університету російський уряд не сприйняв. Академія активно русифікувалася, втрачала світський характер, і у 1817 р. була закрита. На її базі 1819 року створена Київська духовна академія.

У попередній статті (Світогляд, 2009.№5. с. 55-6) подано філателістичний матеріал про історію Києво-Могилянської академії, її видатних вихованців. Одним із них був *Григорій Сковорода* (1722-1794), видатний український просвітник, філософ, поет. У 1750-53 рр. подорожував за кордоном, пізніше викладав у Переяславському колегіумі, працював домашнім учителем, викладав поетику в Харківському колегіумі. Не знаходячи розуміння "начальства", він, починаючи з 1769 року, мандрував, проповідуючи свої філософські погляди (засади людського щастя, моралі, ставлення до релігії) серед народу. Література про *С. Сковороду* багата, але найцікавіше визначення його особистості подав *Л. Тома* (Літ. Україна, 07.09.2006): "Найголовніше, неперехідне значення *Г. Сковороди* як філософа і просвітителя в тому, що він сформулював і відграв у чіткі філософські формули ментальність української нації, яка, незважаючи на поневолення України, витримала іспит історії на зрілість". Його творчість, приклад особистого життя зіграли важливу роль у формуванні поглядів діячів української культури XIX ст.

Не випадково найбільше філателістичного матеріалу із діячів української науки і культури, хоч і з запізнен-

ням, присвячено *Г. Сковороді*. Вперше віддано йому честь до 250-річчя від дня народження: конверт і поштова марка (1972), пам'ятковий штемпель (українськомовний) — Київ, с. Чорнухи 03.12.73. Цю дату 1972 року відзначено випуском конвертів з портретом *Г. Сковороди* українськими філателістами Канади, США (3 варіанти). 270-річний ювілей відзначили випуском двох конвертів Полтавське обласне товариство Спільки філателістів України, які погашували пам'ятковим поштовим штемпелем (Полтава, 03.12.1992). У 1994 р. Пошта України видала конверт із портретом філософа, поета, у Полтаві з'явилися два різні конверти: "275 років від дня народження *Г.С. Сковороди*", що відзначено і пам'ятковим штемпелем (Чорнухи, 03.12.1997), маркою пошти України. Поштовий конверт з таким самим портретом, але меншого розміру і з маркою "Б" (попередній — з маркою "Д"), надійшов в обіг 1995 року. Пам'ятник *Г. Сковороді* в Києві (1977) зображено на поштовій листівці СРСР 1991 року. Інші пам'ятники філософу (Лохвиця, 1992; Харків, 1992), створені, як і попередній, Іваном Кавалерідзе (1887-1978), відтворено на конвертах 2006, 2007 (з портретом скульптора), на одному з конвертів українських філателістів США (1972). "Філателістична *сковородіана*" доповнюється відбитком поштового календарного штемпеля "Сковородинівське Харк. обл."

У XIX ст. Україна перебувала під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, де по-різному складалися можливості та обставини для творчості українців у науці, культурі. Це вже було сторіччя з демократичними віяннями після Французької революції 1789 року, з поривами до національного відродження

після європейської Весни народів 1848-49 років. Наукова діяльність українців на рідних землях зводилася переважно до етнографії, мовознавства, історії, археології і дуже часто поєднувалася з літературною творчістю, з участю у політичному житті.

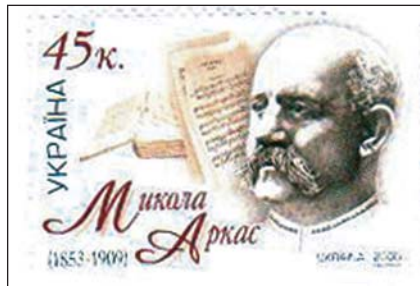
Про відтворення у філателії внеску українських науковців, винахідників у розвиток медицини, повітряного зв'язку викладено у відповідних статтях (Світогляд, 2009, №2; 2009, №3.)

У хронологічному порядку відзначення засобами філателії українських вчених, діячів культури доводиться згадати Василя Довговича (Довганича, 1783-1846), ім'я якого вшановано пам'ятковим штемпелем в Ужгороді до 210-річчя його народження (Хуст). Священик, поет, член Угорської академії наук в Будапешті, автор філософських праць латинською й угорською мовами. Самоусвідомлення національної автентичності було малодоступним ще одному "будителю" закарпатського походження О. Духновичу (1803-1865), авторіві букваря, підручника з географії, написаних "науковим язичієм". Народною мовою він написав деякі літературні твори. В Ужгороді до 190-річчя випущено конверт, що погашувався ювілейним штемпелем місцевого значення. У 2003 р. надійшов в обіг немаркований конверт з портретом просвітителя та був задіяний пам'ят-

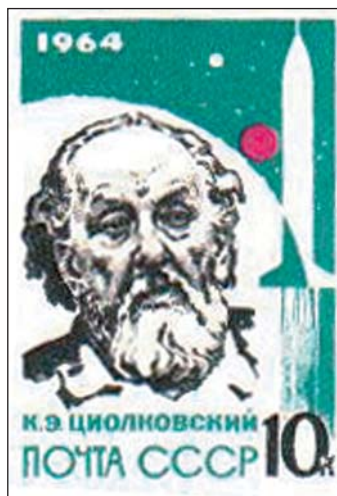
ковий поштовий штемпель (Ужгород, 24.04.2003).

Із закарпатських науковців-українців вшановано випуском поштових конвертів СРСР (1988) та України (пам'ятковий штемпель — Свалява,

22.04.2002) історика-славіста, етнографа і філолога Ю. Венеліна (1802-1839). Закінчив медичний факультет Московського університету (1829), але як науковець зробив великий внесок в історію та етнографію болгар.

О. Митрак (1837-1913; пам'ятковий штемпель — Ужгород, 17.03.1993), етнограф, лексикограф, письменник. Результати наукових досліджень також

публікував "язичієм", літературні твори — народною мовою. Склав "Русько-мадярський словар", який був опублікований тільки у 1922 році.

І. Могильницький (1777-1831; конв. 2002), будучи наглядачем шкіл Перемишльської єпархії, написав першу в Галичині граматику української мови (1829), був засновником першого в Галичині культурно-освітнього товариства (1816).

Усі вище перелічені культурні діячі, письменники були священиками.

Один із галицьких вчених, Д. Зубрицький (1777-1862; конв. 2001), як і закарпатські освітяни, не був прихильником українського національного відродження, свої праці з історії Галичини, Львова публікував "язичієм", польською, німецькою мовами, був налаштований москвофільськи.

Великий внесок свого часу в розвиток етнографії Галичини, становлення української мови зробила "Руська трійця" в особі М. Шашкевича (1811-1843), І. Вагилевича (1811-1866), Я. Головацького (1814-1888). М. Шашкевич більш відомий як поет, автор поезій українською народною мовою,

перекладач із грецької, сербської, польської мов. Пам'ять про нього вшанована конвертами СРСР 1986, 1991 рр. (штемпель — Львів, 06. 11. 1991), конвертом 1987 р. із зображенням його Музею — садиби (с. Підлісся на Львівщині). Пам'ятник М. Шашкевичу у Львові зображено на конверті "Львів-пошти" 1995 р., на поштовій листівці України 1992 року. І. Вагилевич (конв.

1986), як і М. Шашкевич, був священиком. Поет-романтик, автор праць з українського мовознавства, опублікованих переважно польською мовою. Я. Головацький (конв. 1989) був учасником з'їзду українських вчених 1848 р. у Львові, у 1848-67 рр. професор української мови та літератури Львівського університету. Автор наукових праць з історії, етнографії. Після переїзду у 1867 р. до Вільна очолював там археологічну комісію, набув схильності до москвофільства.

У роки діяльності галицьких українських вчених першої половини ХІХ ст. за східним кордоном Австрії також визрівала і розвивалася наукова думка, присвячена українській мові, історії. О.П. Павловський (бл.1770-після 1823; конв. 1988) навчався в Києво-Могилянській академії, пізніше в Петербурзькій учительській семінарії був автором "Граматики малоросійського наречення" (1818) з поданням живих українськомовних зразків, створив українськомовний словник (1130 слів).

М. Маркевич (1804-1860, конв. 2003) відомий і як етнограф, і особливо як автор 5-томної "Історії Малоросії" (1842-43). Був близьким другом Т. Шевченка (1840-1846), який присвятив йому вірш "Бандуристе, орле сизий...", подарував "Кобзар".

М. Максимович (1804-1873; марка 2004) учений-природознавець, професор ботаніки Московського та Київського університетів. Був першим ректором Київського (1834-45), почесним членом Московського, Петербурзького, Київського, Одеського університетів, членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. В Україні відомий як учений-етнограф, фольклорист, історик. Вважав, що українська мова своїми коренями, на відміну від російської, сягає часів Київської Русі.

Професором Московського університету був *О. Бодянский* (1808-1877; конв. 2008), вчений-мовознавець, історик, фольклорист, зробив вагомий внесок в історію України, української етнографії. Активно цікавився етнографією, фольклором України *О. Афанасьєв-Чужбинський* (1817-1875). Його портрет — на конверті, випущеному українськими філателістами США (1975), на поштовому конверті СРСР (1967).

Крім вище згаданих *М. Маркевича*, *М. Максимовича*, *О. Бодянского*, *О. Афанасьєва-Чужбинського* — вчених-українців, друзів *Т. Шевченка*, близьких йому, були вчені — члени Кирило-Мефодієвського братства, портрети яких бачимо на поштовому конверті 2006 року.

П. Куліш (1819-1897) відомий як письменник, не менше як історик, фольклорист, етнограф. До 175-річчя його народження надійшов в обіг конверт "Укрпошти" з портретом письменника-вченого, в Сумах в серії "Видатні люди — уродженці Сумської області" видано немаркований конверт з портретом і 08.08.1994 року в м. Шостка відбулося пам'яткове погашення. Ще один конверт Пошти України видано 2009 року (штемпель — Шостка, 07.08.2009). У 1969 році "*Пантелеймона Куліша, українського письменника, перекладача та вченого*" вшанували випуском конверта українські філателісти США.

М. Гулак (1822-1899) після арешту 1847 року займався педагогічною та науковою роботою в Україні (Одеса, Керч), згодом в Кутаїсі, Тбілісі. Автор праць з математики, перекладів з азербайджанської та грузинської мов.

Дослідженням Українського фольклору займався *О. Маркович* (1822-1867).

Батьком *М. Костомарова* (1817-1885) був росіянин із Воронежчини, матір'ю — українська селянка-кріпачка. Як історик, етнограф зробив величезний внесок в українську науку. Закінчив Харківський університет, (1837), викладав історію в рівненській і 1-ій київській гімназіях. Після ув'язнення і заслання був професором історії Пе-

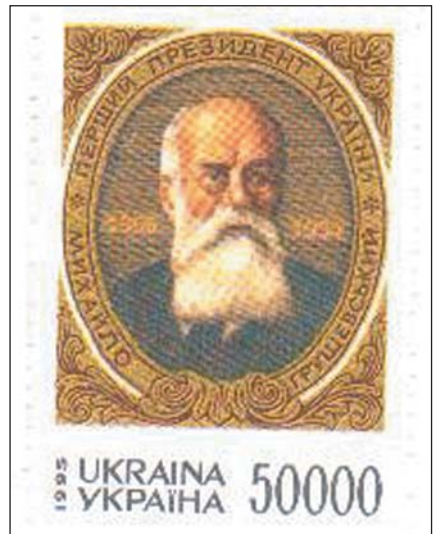
тербурзького університету. Відомі його фундаментальні праці з історії козаччини, про окремих її діячів (*Б. Хмельницького*, *І. Мазепу*, *П. Полуботка* та ін.), про українську народну пісенну творчість. Крім його портрета на згаданому конверті, присвяченому Кирило-Мефодієвському братству, бачимо його на конверті (з оригінальною маркою) 2007 року, на марці Пошти України 1992 року.

З ім'ям *П. Куліша* як перекладача пов'язане видання у Відні 1903 року українською мовою "*Святого Письма Старого і Нового Завіту*" (конв. 2003). Активно включився до перекладу українським вчений *І. Поллоу* (1845 - 1918), про якого як і інших діячів української медичної науки, сказано у відповідній статті.

Здобутків в українській етнографії досягли *М. Номис* (Симонов, 1823-1901; конв. 1998), у філології, літературознавстві *С. Понамарьов* (1828-1913; немарк. конв. 2003; штемпелі Київ, Котопол 03.08.2003), в історії, археології, етнографії *В. Антонович* (1834-1908; конв. 2009).

Видатний мовознавець *О. Потебня* (1835-1891; конв. 1985; штемпель Київ, Харків, 22.09.1985) був професором Харківського університету, головою Харківського історично-філологічного товариства, на початку 1860-их років брав активну участь у діяльності Харківської української студентської громади, був учасником експедицій для запису народної творчості на Полтавщині. Як вчений-філолог досліджував проблеми філософії мови, іс-

торичної фонетики східнослов'янських мов, етимології та слов'янського історичного синтаксису.

П. Чубинський (1839-1884) пов'язував свою діяльність як поета, громадського діяча з активним зацікавленням етнографією. На конверті (2008) з його портретом у візерунку оригінальної марки вписані перші рядки Державного гімну України, автором слів якого він був. Пам'ятковий штемпель — Бориспіль, 27. 01.2009.

М. Драгоманов (1841-1895; конв. СРСР 1991; штемпель — Галляч, 27.09.1991) відомий як видатний історик, літературознавець, публіцист.

Внесок у розвиток української археології зробив *Б. Ханенко* (1849-1917; конв. з оригінальною маркою 2008), меценат, колекціонер. У галузі української фольклористики, етнографії працював поет *І. Манжура* (1851-1893; конв. 2001). Відомий як український фольклорист, літературознавець, учень *В. Антоновича*, професор київського університету, член НТШ *М. Дашкевич* (конв.2002).

У різних сферах української науки гуманітарного профілю творили *Ф. Вовк* (*Волков*) (1847-1918; конв. з оригінальною маркою, штемпель — Київ, 17.03.1997), *О. Терлецький* (1850-1902; конв., штемпель — Шевченкове Черкаська обл. 05.02.2000), *В. Щербина* (1850-1936; конв.2000), *М. Сумцов* (1854-1922; немаркований конв., штемпель — Харків, 18.04.2004).

Д. Яворницький (1855-1940; конв. з оригінальною маркою 1995, немаркований конв. і поштова марка 2005) після закінчення навчання в Харківському університеті засланий під нагляд поліції до Ташкенту, де займався археологією Середньої Азії. Працюючи в Московському університеті (1897-1902), директором краєзнавчого музею в Катеринославі (1902-1932), пізніше виявив себе як глибокий дослідник археології та історії запорозької старовини.

Вагоме місце у сфері освіти, українського театру, літератури другої половини XIX ст. займав *М. Аркас* (1852-1909; пошт. марка 2003). Його "Історію України-Руси" (С.-Петербург, 1909) деякі вчені історики, зокрема. *М. Грушевський*, вважали аматорською працею, але свого часу вона зіграла важливу освітню роль і принесла славу її авторів.

Б. Грінченко (1863-1910; конв. 1989, немаркований конв. і поштова марка України 1998) відомий не тільки як письменник, але й як автор "Словаря української мови" в 4-х томах (1907-1909).

Одночасно із вище згаданими українцями-науковцями, освітянами гуманітарного профілю, які творили в умовах Російської імперії, вшановано філателією імена деяких вчених Галичини, які свій науковий творчий шлях починали в умовах Австро-Угорщини.

Про фольклориста, етнографа (юриста за освітою) *М. Бучинського*

(1847-1903) нагадав пам'ятковий поштовий штемпель — Підволочиська Тернопільської обл., 24.02.1997.

Деякі учені Галичини завершували свій творчий і життєвий шлях за умов польської держави після Першої світової війни

О. Барвінський (1847-1926/27; немаркований конв., штемпель Тернопіль, 08.06.1997) — відомий історик, педагог-освітянин, один із ініціаторів створення НТШ. У 1918-1919 рр. очолював Державний секретаріат освіти ЗУНР.

Про *Омеяна Огоновського* (1833-1894), видатного мово- й літературознавця, громадського діяча, з 1867 року завідувача кафедри української мови й літератури Львівського університету нагадав тільки пам'ятковий поштовий штемпель: Львів, 28.10.1994.

Його братові *Іларію Огоновському* (1854-1929), класичному філологу, педагогу присвячено конверт і пам'ятковий штемпелі різних візерунків (Львів, 06.12.2004; Чагрів Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. 07.12.2004).

Діапазон діяльності *М. Грушевського* (1866-1934) як ученого-історика, літературознавця, соціолога, організатора науки, публіциста надзвичайно широкий. До того ж — державна, політична діяльність. Формувався він як учений XIX ст. з продовженням у XX-му. Публікації його виходили із псевдонімами *М. Заволока*, *М. Сергієнко*, *Хлопець*. До 125-річчя його народження (1991) конверт з портретом надає ще Пошта СРСР. Цього ж року випуском конверта з портретом вшанували його ювілей українські філателісти США. Поштова марка і конверт України з портретом *М. Грушевського* надійшли в обіг 1995 року. У 2004 році видано конверт із зображенням меморіальної дошки, присвячений видатному вченому, засновнику УНР, встановленої у Відні.

Таке ж широке коло діяльності на ниві науки належить і письменникові *І. Франку* (1856-1916), який виступав під псевдонімами *Джеджалик*, *Креміль*, *Мирон* і ін. В кінці 90-тих років XIX ст. співпрацював з *М. Грушевським* під час перебування його у Львові. *І. Франко* — автор численних праць з літературознавства, етнографії, фольклору, мовознавства, історії України. Вперше філателія вшанувала *І. Франка* випуском трьох поштових марок СРСР і марки Румунії 1956 року. Пошта України видала марки з портретом письменника-науковця у 1994, 2006 роках. Крім цього, присвячено йому низку поштових конвертів, пам'яткових штемпелів. Доповнюють філателістичну франкіану календарні поштові штемпелі населених пунктів, назва яких пов'язана з іменем *І. Франка*. Широко проблема висвітлена у праці *М. Рудка* "Іван Франко мовою філателії" (Дрогобич: Коло. — 240 с.), яка опублікована з нашою передмовою у 2006 році.

Філателія відзначила науковців-українців XIX ст., які зробили внесок не тільки в гуманітарну сферу. Мало відомий, але заслуговує уваги лікар за професією, який активно займався питаннями економіки, соціології, політики, *С. Подолинський* (1850-1891; конв. 2000). Активно пропагував в Україні ідеї матеріалізму, марксизму. Ме-

дичну освіту здобув за кордоном, деякий час уже за вимушеної еміграції працював лікарем у Франції. Його публікації стосувалися "багатства і бідності", "ремесла і фабрик на Україні", "життя і здоров'я людей на Україні".

До 225-річчя народження вченого-бджоляра *П.І. Прокоповича* (1775-1850), винахідника рамкового вулика, Пошта України видала немаркований конверт і марку з його портретом (штемпель — Київ, 12.07.2000). Відзначено Поштою України науковців-бджоларів *Ю.Р. Любінецького* (1802-1862; немаркований конв., штемпель — Київ, 18.02.2002), *М. Михалевича* (1843- 1922; немаркований конв., штемпель — Тернопіль, 19.12.1999)

Портрет *Л. Смиренка* (1855-1920), видатного помолога — на поштових конвертах СРСР (1980), України (2004; штемпель Мліїв Городищенського р-ну Черкаської обл., 18.02.2005), а також на поштовій марці України (1996) поруч з портретами інших представників роду Смиренків, які сприяли розвитку в Україні промисловості, пароплавства, садівництва, були відомі своїм меценатством. На марці, крім портрету *Левка Смиренка*, портрета *Василя Смиренка* (1835-1915), інженера-конструктора, технолога в галузі цукроварства, мистецтва; портрет *Володимира Смиренка* (1891-1943), сина Левка, помолога, селекціонера плодкових культур.

О. Поль (1832-1890) — інженер-винахідник німецького походження, споріднений з козацькими старшинськими родами Гетьманщини (конв. 2007). Відоміший як археолог-аматор, краєзнавець Катеринославщини, меценат.

Відомому математикові *Г. Вороному* (1868-1908), творцеві геометричної теорії чисел, якому після закінчення університету в С.-Петербурзі, довелося працювати у Варшаві, Новочеркаську, присвячено конверт Пошти України 2008 року.

Ще одному видатному математикові — українцеві *М. Остроградському* (1801-1862) присвячено поштову марку (1951) і конверт (1976) СРСР та конверт України (2001). На марці та конверті СРСР — "русский математик", на конверті України "український математик". Навчався в Харківському університеті (1816-1820), удосконалював свої знання в Парижі (1822-1828). Наукові праці (переважно французькою мовою) з математичного аналізу, математичної фізики, анатомічної механіки. Був приятелем Т. Шевченка.

Учені, винахідники України XIX ст. своїми творчими здобутками запо-

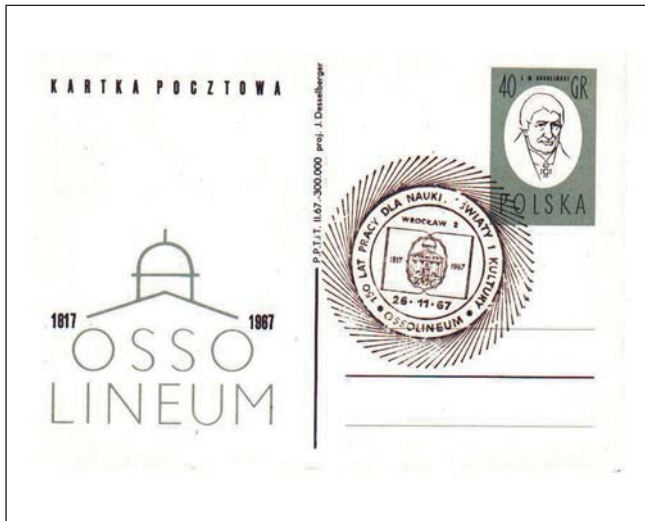

чаткували і прокладали шлях до ракетної техніки, яка була початком завоювання позаземного космічного простору у XX сторіччі. Філателія віддала їм належне.

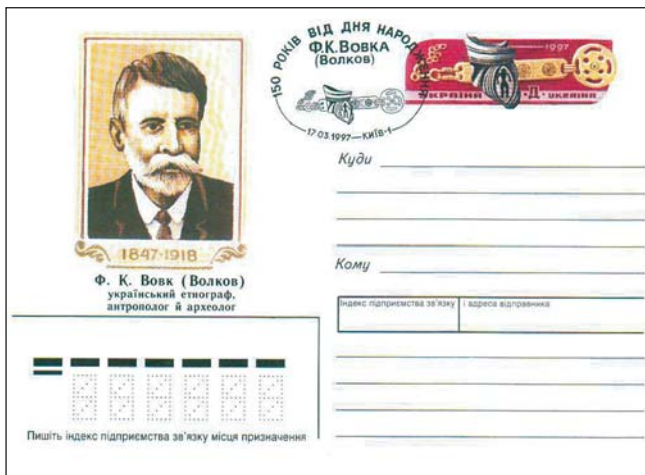
О. Засядько (1779-1838), генерал-лейтенант російської армії, син головного гармаша Війська Запорізького, був автором бойових порохових ракет і пускових станків із пристроями до наведення. У 2003 році Пошта України випустила марку з його портретом, у 2004-му — немаркований конверт, який погашувався пам'ятковим штемпелем (Лютеньки Гадяцького р-ну Полтавської обл., 27.05.2004)

Досягнення *О. Засядька* в галузі ракетної техніки використав уроженець Чернігівщини *К. Константинов* (1818-1871), який у Миколаєві виготовляв ракети з дальністю польоту до 5 км. Його портрет на поштовій марці України 2003 р., на поштовій листівці НДР із серії, присвяченій 25-річчю космічної ери (штемпель — Берлін, 25.05.1982).

М. Кибальчич (1853-1881) належав уже до 5-го покоління Кибальчичів — українців, нащадків далекого прашура, сербського князя Федора, який свого часу навчався в Києво-Могилянській академії. Свій "Проект повітроплавального пристрою" з реактивним двигуном *М. Кибальчич* розробив, очікуючи в Петропавлівській фортеці

страсти, якої зазнали ще п'ять народовольців 3 квітня 1881 року за вбивство царя Олександра II. У 1964 р. Пошта СРСР видала поштову марку з портретом *М. Кибальчича* (зубкований і незубкований варіанти), у 1978-му — конверти з портретом "русского революционера, народо-вольца, изобретателя" (штемпель Москва, 31.10.1978) та із зображенням пам'ятника в його рідному Коропі Чернігівської області. Конверт місцевого випуску (Ленінград) з портретом "русского революционера" видано у 1962 році. Пошта України помістила портрет *М. Кибальчича* на одній із марок (2002) великої серії "Україна — космічна держава". В НДР видано 2 листівки присвячені йому, які погашувалися двома різними іменними штемпелями (з портретом у візерунку — Берлін, 30.07.1982, без портрета — 15.01.1982).

Батько одного із подвижників - творців теорії освоєння космосу *К. Ціолковського* (1857-1935) Едуард до переїзду в Росію із с. Коростятина українського Полісся (Рівненщина) був Цвільківським з роду, що походив від полковника *Северина Наливайка*, на чому наголошував у своїй автобіографії сам *К. Ціолковський*. У 1896 р. він вивів формулу руху ракети, що встановлює залежність між швидкістю ракети, швидкістю витікання газів із сопла, масою ракети та масою палива. Відомі численні філателістичні випуски СРСР, присвячені вченому: марки 1957, 1964, (зубкований і незубкований варіанти), 1986 років, конверти 1977, 1987 (штемпель — Калуга, Рязань 17.09.1987). Обличчя вченого — на малюнку конверта, присвяченого 25-річчю космічної ери (1982). Цього ж року його портрет поруч з портретом *С. Корольова* на листівці НДР. У 1986 р. випуском конверта (штемпель — Калуга, 19.09.1986) відзначено 50-річчя відкриття меморіального Будинку — музею *К. Ціолковського*.

Пам'ятник йому в Москві — на конвертах 1983, 1987 рр., фрагмент — на поштовій листівці 1983 року.

Освіта на українських землях у XIX ст. була залежною від напрямків національної політики імперських урядів, які насамперед піклувалися становленням і вихованням проімперських поглядів, пригніченням національної свідомості корінного населення, що особливо було притаманне імперії Російській.

Найстарішим вищим навчальним закладом в Україні є Львівський національний університет ім. *І. Франка*. Заснований австрійським цісарем *Йосифом II* 1784 року з латинською мовою викладання. У 1817-1919 рр. він мав ім'я цісаря *Франца I*. На єдиній дотепер поштовій марці із зображенням фасаду будинку університету (Польща, 30-ті роки XX ст.) він був ім. *Яна Казимира* (від 1919 до 1939), від 1940 року названий іменем *І. Франка*. Конверти, присвячені цьому університетові, з'явилися у 1961, 1975, 1985 роках. У 1961 році був виготовлений місцевий недатований штемпель "Львівський орден Леніна університет ім. Ів. Франка. 300 років" (чорного, червоного кольору), яким відзначилися і відповідні конверти місцевого значення. Вважають, що версія поляків початку XX ст. про це, що університет було відкрито 1661 року на базі Львівської єзуїтської академії, що послужило відзначенню 300-літнього ювілею, і що не було верифіковано за радянської влади, є помилковою.

В структурі Львівського університету з 1784 р. існував медичний факультет, 225-річчя якого, нинішнього Львівського національного медичного університету ім. *Данила Галицького*, відзначено 2009 року (немаркований конв., штемпель — Львів, 16.11.2009).

У 1994 р. Пошта України відзначила 150-річчя Університету "Львівська політехніка" (конв., штемпель 17-24.10.94). Видано було й відповідні місцеві конверти.

Поштовими конвертами України відзначено ще такі Львівські наукові, освітні установи, що зародилися у XIX ст., як Лісотехнічний університет (125-річчя, конв. 1999), Зооветеринарний інститут (100-річчя, конв. 1981), сейсмична станція "Львів" (100-річчя, конв. 1998).

Конверт СРСР, присвячений "Харківському державному університету ім. *О.М. Горького*", надійшов в обіг 1972 р. Про рік його заснування (1805) нагадав пам'ятковий штемпель до 175-річчя (Харків, 17.01.1980) на ювілейному конверті 1979 року. Конвертом Пошти України (2004) і поштовим штемпелем (Харків, 29.01.2005) відзначено "200 років Харківському Національному університетові імені *В.Н. Каразіна*". Про 200 - річчя існування при цьому університеті астрономічних досліджень засвідчив конверт 2008 року. Університет перейменовано справедливо.

В. Каразін (1773-1842) був ініціатором заснування цього

університету, він обстоював ідею української територіальної економіки, за що довелося зазнати ув'язнення у Шліс-сельбурзькій фортеці (1820-1821). Портрет *В. Каразіна* — у візерунку оригінальної марки конверта Пошти України 1998 року. 225 років від дня його народження (Богодучів Харківської обл., 10.02.1998), пам'ятник йому в Харкові — на конв. 1976 р.

Немаркованим конвертом України і штемпелем (Харків, 17.11.2004) відзначено 200-ліття Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, а конвертом СРСР і штемпелем (Харків, 27.09.1985.) — "100 лет Харьковскому политехническому институту им. В. И. Ленина".

Ровесником Харківського університету є Ніжинський державний педагогічний університет ім. Гоголя (конв. 2005, штемпель — Ніжин, 23. 09.2005). Споруда університету вперше була зображена на конверті 1970 р., пізніше — на немаркованому конверті 1995 року (Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. Гоголя, 175-річчя).

Будівля Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка вперше зображена на марці 1954 р. в серії "300-летие воссоединения Украины с Россией". В українськомовному підписі під зображенням будинку допущено помилку і замість "ім. Т. Г. Шевченка" значиться "ім. Т. Г. Шевченко". Зображення споруди — на марці в композиції поштового блоку до 165-річчя його заснування (1834-1999). Крім цього, бачимо будівлю університету на конвертах, виданих до 125-річчя (1959), 175-річчя (2009) і ще на 4-х конвертах 60-80-их років, на поштових листівках 1978, 1987 років. Відзначення ювілейних дат супроводжувалося пам'ятковими штемпелями (останній — Київ, 30.10.2009). На полях поштового блоку та немаркованому конверті 1994 року — портрет автора проекту будівлі Київського Університету Св. Володимира *В. І. Беретті*.

Конвертом 1989 р., пам'ятковим штемпелем (Київ, 22.06.1989) відзначено 150-річчя "Ботанического сада им. А.В. Фомина Киевского государственного университета

им. Т. Г. Шевченко", конвертом 1991 р. — 150-річчя Київського медичного інституту ім. *О.О. Богомольця* (на час заснування — медичного факультету університету), трьома зчепленими марками і пам'ятковим штемпелем (Київ, 30.01.1996) — 150-річчя Астрономічної обсерваторії університету (створена 1845 р.).

1998 р. випуском поштового блоку, серією п'яти марок з портретами першого директора (В.Л. Кирпичов), відомих вихованців відзначено 100-річчя Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" (пам'ятковий штемпель — Київ, 10.09.1998).

Немаркованим конвертом 1994 р. (штемпель — м. Глухів Сумської області, 25.10.1994), маркованим конвертом 1999 р. відзначено відповідно 100 і 125-річчя Глухівського педагогічного інституту, який недавно отримав статус національного.

Випуском конвертів 1965-го і 1990 рр. відзначено відповідно 100 і 125-річчя Одеського державного університету ім. *І.І. Мечникова*. Присвячено цьому університетові конверт 1985 року. Конвертом 1986 р. (штемпель — Одеса, 03.06.1986) відзначено 100-річчя Одеського НДІ вірусології та епідеміології ім. *І.І. Мечникова*.

Конвертом 1965 р. заявлено про 25-річчя Чернівецького державного університету. Насправді університет засновано 1875 року на основі діючого з 1827 року Теологічного інституту. Названий іменем цісаря Франца Йосифа, мова викладання була німецька, з кафедрами української та румунської мов і літератур. Від 1919 до 1940 р. університет називався іменем короля *Карла II*, що підтверджено службовою маркою Румунії 20-их років ХХ ст. Конвертом 1975 р. помилка виправлена — заявлено про 100-річчя Чернівецького університету, що підтверджено написом на листівці, випущеній до обласної філателістичної виставки (1975), конвертом 1999 р. Випуском конверта і пам'ятковим штемпелем (Чернівці, 04.10.1995) відзначено його 120-річчя, немаркованим конвертом і штемпелем (Чернівці, 04.10.2000) — 125-річчя. На всіх згаданих конвертах, а також на конверті 1970 р., сувенірному конверті (з листівкою) 1980 р., у візерунку штемпеля 04.10.2005 р., немаркованому конверті ("Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича"), випущеному з поштовою маркою до ХІ-ї Національної філателістичної виставки (2008), зображено будівлі університету — колишнього митрополичого палацу. Немаркований конверт і пам'ятковий штемпель (Чернівці, 09.07.2002) заявили про 125-річчя Ботанічного саду Чернівецького університету.

Немаркований конверт і штемпель (Чернівці, 01.09.1999) нагадали про 100-ліття заснування Чернівецької дитячої художньої школи.

Останнього року ХІХ ст. були засновані Національна гірничо академія України, що засвідчено відповідним конвертом і штемпелем (Дніпропетровськ, 17.06.1999), Верх-

няцька дослідно-селекційна станція (конверт, штемпель — Верхнячка Христинівського р-ну Черкаської обл., 16.08.1999), "Ерастівський державний аграрний радгосп-технікум ім. Е. К Бродського" (конв. 1999).

Окремі конверти засвідчують 200-річчя Чорноморського штурманського училища (1998), заснування у 1828 р. "Інституту винограду і вина "Магарач" (2003), 100-річчя Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського (1971) та його акваріуму (штемпель — Севастополь, 19.10.1997). У галузі виноградарства і виноробства відоме ім'я В. Таїрова (1859-1938; конв. 2009, штемпель — Одеса, 01.11.2009). Іменем його названо Національний науковий центр "Інститут виноградарства і виноробства" (Одеса), початки якого він заклав у 1905 році.

У 2009 році надійшли в обіг два великі поштові блоки "Виноробство в Україні" (Перший день — Одеса, 15.12.2009) з портретами В.Таїрова та Л. Голіцина (1845-1915), засновника виноробного комбінату "Массандра", якому присвячено було конверт СРСР 1976 року. З ім'ям Л. Голіцина пов'язане і заснування заводу шампанських вин "Новий світ" (конв. 1999). На блоці під портретом В. Таїрова — його вислів: "... народи, що обробляють виноград, є піонерами прогресу, передовими носіями цивілізації" (1917).

У Галичині велика заслуга у справі поширення освіти серед населення, у патріотичному вихованні мало Товариство "Просвіта", засноване початково у Львові 8 грудня 1868 року з наступною організацією осередків у містах і селах на всіх українських етнічних землях Австро-Угорщини, після Першої світової війни — на Холмщині. Вірними ідеології "Просвіти" залишалися українські емігранти у численних країнах світу. Сторіччя заснування "Просвіти" (1868-1968) відзначили виданням пам'яткових конвертів, марок українці поза Україною, зокрема завдяки секторові філателії Українського музею в Огайо (США). Зі зміною історичних обставин 125-річчя "Просвіти" змогли відзначити і філателісти України: штемпель — "Ювілейна конференція "Просвіта, 1868-1993, історія та сучасні проблеми". Львів, 20-22.08.1993"; штемпель — "125 років заснування товариства "Просвіта". Львів, 08.12.1993".

У Львові під пам'яткове погашення було видано декілька конвертів. Пошта України вшанувала "Просвіту" виданням конверта 1998 р., немаркованого конверта 2003 (штемпель — "135 років ВУТ "Просвіта". Київ, 08.12.2003").

Українське педагогічне товариство "Рідна школа" згадали у зв'язку зі 100-літтям заснування (1881-1981), на жаль, тільки закордонні філателісти випуском пам'яткових марок, конвертів. Про діяльність "Рідної школи" можна судити хоча би на підставі статистичних даних: перед Першою

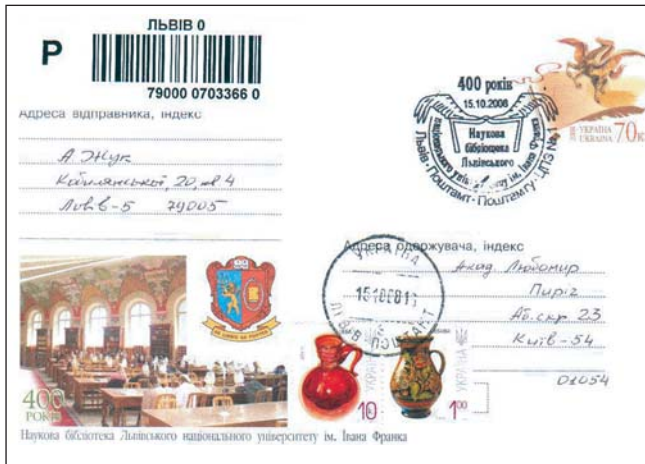

Миколаївська астрономічна обсерваторія заснована 1821 року, що на жаль, не вказано на жодному з конвертів (1971, 1973, 1995), на яких зображена її будівля.

Із загальноосвітніх середніх закладів України XIX ст. випуском немаркованого конверта і пам'ятковим штемпелем відзначено Бережанську гімназію (штемпель — "Бережанська гімназія. 1805-2005. Бережани, Тернопільська обл. 29.08.2005") і Київську гімназію №56 (конв. 2005), засновану 1880 року.

Щодо освітньої діяльності в підросійській Україні XIX ст. заслуговує згадки видатний російський хірург, анатом М. Пирогов (1810-1881), який був попечителем Одеської (1856-58) та Київської (1858-61) шкільних округ. Він поширив мережу шкіл, сприяв відкриттю недільних шкіл на Київщині з дозволом навчання в них української мови. Присвячений йому багатий філателістичний матеріал представлено у вищезгаданій статті (Світогляд, 2009, №2).

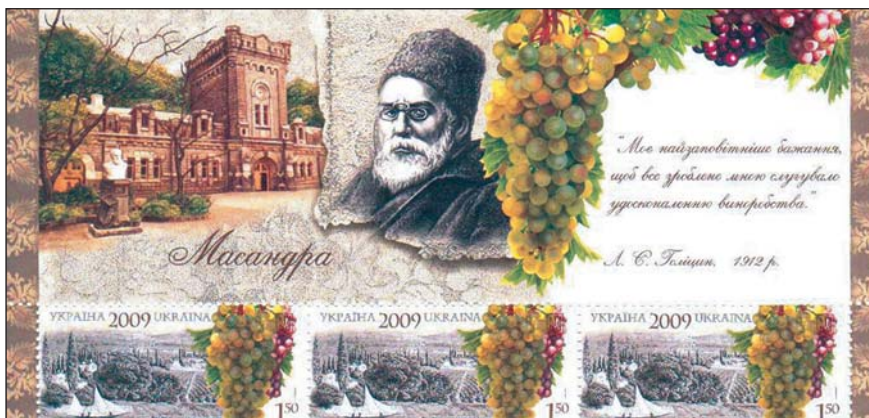

світовою війною і перед "визволенням", коли товариство було ліквідовано. Кількість гуртків "Рідної школи" у 1914 р. — 59, у 1939 р. — 2074, кількість членів (у тис.) відповідно — 4,8 і 105, 0.

Пошта Болгарії випуском 2-х марок 1971 року відзначила відкриття у 1858 болгарської гімназії у м. Болграді Одеської обл., у місті, заснованому вихідцями з Болгарії 1821 року.

Велику роль в організації наукової діяльності українців Галичини, а поступово й українців усієї України і поза Україною, у видавництві наукової, освітньої літератури відіграло Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Авторитет Товариства сягнув такого рівня, що видатні закордонні вчені вважали за честь бути його почесними членами.

Філателія відзначила НТШ скромно: пам'ятковий штемпель до 120-річчя створення (Львів. 11.12.1993) та поштовий конверт до 125-річчя (1998). До 100-річчя НТШ 30.04.1973 року відбулося "Проголошення трьох кафедр українських студій у Гарварді", що відзначено в США випуском клубного конверта і відповідним штемпелем.

Неможливо переоцінити значення бібліотек для розвитку науки, освіти, піднесення загального інтелектуального рівня населення. Найстаршою в Україні бібліотекою, відзначеною Поштою, є Наукова бібліотека Львівського Національного університету ім. І. Франка (конв. з оригінальною маркою, штемпель до 400-річчя, Львів, 15.10.2008).

Одеській бібліотеці ім. М. Горького присвячено конверт 1961 р., до 150-річчя її — конверт 1979 року. 2009 року бібліотека отримала статус національної.

Конвертом 1966 р. відзначено 100-річчя на той час "Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС".

У Львові понад 100 років діяла бібліотека "Ossolineum", яку у 1817 р. заснував граф Ю.-М. Оссолінський (бібліограф, історик). Книжковий фонд бібліотеки поповнювався книгозбірнями польських магнатів Любомирських (1823), Павліковських (1920) і становив у 1936 році 297490 томів. У 1955 році література з колоністики була передана Польщі (Вроцлав). Пошта Польщі відзначила 150-річчя "Ossolineum" випуском поштової марки і листівки (штемпель "150 років праці для науки, освіти і культури. Вроцлав, 26.11.67")

Відзначено філателістичними випусками вчених-українців, українського походження, народжених в Україні, яким довелося своєю працею збагачувати наукові скарбниці інших народів і держав.

К. Ушинський (1824-1871), один із засновників педагогічної науки в Росії, народився в Тулі, в Україні прожив майже 20 років, батьки були українського походження (ма-

ти належала до роду Капністів). Як педагог він обстоював необхідність навчання рідною мовою, тому що "Коли зникає народна мова, — народу нема більше!". Один із сучасників писав про К. Ушинського: "Він хоч народився в Тулі..., але Малоросію завжди вважав своєю батьківщиною, пристрасно любив її і згадував про неї із захопленням". Про 150-річчя його народження нагадали марка СРСР та пам'ятковий штемпель (Москва, Тула, 02.03.1974). Учений-біохімік О. Бах (1857-1946) народився в м. Золотоноша на Полтавщині, вчився в Київському університеті (поштова

марка 1957 р.)

Г. Седов (1877-1914), полярний дослідник, гідрограф, народився на хуторі Крива Коса (тепер селище Седове Володарського р-ну Донецької обл.). До 100-річчя народження Пошта СРСР випустила конверт, марку (штемпель — Москва, Архангельськ, Седове, 03.05.1977). у 1997р. конверт з його портретом видала Пошта України, до 125-річчя народження відбулося пам'яткове погашення (Седове, 05.05.2002).

Предком російського географа, дослідника Центральної Азії М. Пржевальського (1839-1888) був український козак К. Паровальський. Дві марки з портретом М. Пржевальського вийшли до 100-річчя Географічного товариства СРСР (1947), пізніше конверт з його портретом (1964), конверт з портретом у візерунку оригінальної марки (штемпель до 150-річчя народження — Пржевальське Смоленської обл., 12. 04.1989). Про це ж село Пржевальське нагадав

конверт 1974 року. 100-річчя міста Пржевальськ (Киргизія) вшановано конвертом із зображенням будинку музею *М. Пржевальського* та пам'ятковим штемпелем (Пржевальськ, 16.06.1969). Пам'ятник видатному географові, мандрівникові в Ленінграді — на конверті 1958 року. Дикий кінь Пржевальського зображений на одній із марок СРСР, та на поштовій марці Болгарії (1980).

Філателістичний матеріал ще про одного мандрівника — українця *М. Миклуху-Маклая* (1846-1888), лікаря за освітою подано у вищезгаданій нашій статті.

Видатному мореплавцеві досліднику *Ю. Лисянському* (1773-1837) були присвячені поштові конверти СРСР (1973) та України (маркований і немаркований). Штемпель першого дня (Київ, 13.08.1998) нагадав про 225-річчя його народження, другий штемпель (Ніжин Чернігівської обл., 13.08.1998) повторив ювілейну дату і показав місце народження мореплавця, який у 1803-1806 рр. здійснив навколосвітню подорож.

З морем була пов'язана доля уродженця Миколаєва флотоводця, океанографа, винахідника адмірала *С. Макарова* (1849-1904), якому були присвячені дві поштові марки СРСР (1949), поштовий конверт України 1999 і 2008 (штемпель — Миколаїв, 26.12.2008) років.

Доведено, що були українського походження видані математики професор Казанського університету *М. Лобачевський* (1793-1856: марки СРСР 1951, 1956 рр.), професор Стокгольмського університету *С. Ковалевська* (1850-1891; конв. 1974, штемпель — Москва, 15. 01. 1975, марка Росії 1995).

М. Бенардос (1842-1905), винахідник, творець дугового електрозварювання народився в с. Бенардосівці Херсонської губ. (тепер с. Мостове Миколаївської обл.). Вчився в Київському університеті. Тривалий час перебував за кордоном, у Петербурзі, але в кінці 90 років повернувся в Україну (Фастів), де жив до самої смерті. "100-летие изобретения электросварки в России" Пошта СРСР відзначила ви-

пуском марки з портретом винахідника (1981) та конверта (штемпелі Київ, 18 — 20.05. 1981; Іваново, 12.06.1981). У Фастові встановлено пам'ятник *М. Бенардосу*, зображений на конверті СРСР 1986 року.

На Тернопільщині (с. Дедеркали) народився видатний польський просвітник, філософ *Г. Коллонтай* (1756-1812), портрети якого бачимо на двох поштових марках Польщі, присвячених ювілею вченого, на марках до ювілеїв Ягеллонського університету (1364-1964), Комісії народної освіти (1773).

О. Чекановський (1833-1876), якому присвячена одна з поштових марок Польщі, народився в Кременці на Тернопільщині, закінчив Київський університет. Відомий як дослідник Східного Сибіру (географ, геолог).

Отже, філателія досить широко представила науку і освіту України в XIX ст., та все ж немало було вчених, подій у науково-освітній сфері того часу, які не відзначено засобами філателії. Можна сподіватися, що

до наступних ювілеїв будуть подані "Укрпошти" пропозиції щодо відзначення їх виданням поштових марок, конвертів, пам'ятковими штемпелями.

